

TIPOLOGIA TEXTUAL I DE REGISTRES EN EL CATALÀ ANTIC

Es considera que la darrera passa en els processos de planificació de les llengües que encara no disposen d'una varietat estàndard és la diversificació de registres (Lamuela 1994: 122). Si establim un paral·lelisme entre aquesta etapa final i l'evolució del català en els seus primers temps, comprendrem que la nostra llengua arriba en aquest punt quan, entre la segona meitat del segle XIII i els primers anys del XIV, amplia i flexibilitza les seues possibilitats expressives en afegir, a la seua modalitat bàsica com a llengua parlada col·loquial, els àmbits administratiu i literari. No debades les històries de la llengua catalana, en fer referència a aquest període, s'omplien d'epígrafs que parlen, per una banda, de «La llengua de la Cancelleria Reial» (Sanchis Guarner 1980: 156-165; Marcet 1987: I, 133-136; Ferrando & Nicolás 1994: 77-82) o de «La prosa [...] cancelleresca» (Tavani 1994: 102-108), i, per una altra banda, de «la naixença» (Sanchis Guarner 1980: 149-155; Marcet 1987: I, 116-120) o «l'aparició» (Ferrando & Nicolás 1993: 74-76) del català com a «llengua literària» (Lleal 1992: 74-78), avinentesa que concreten en Ramon Llull com a «creador» (Nadal i Prats 1982: 301-320) o, fins i tot, com a autor del «miracle de la creació» de «la llengua literària catalana» (Tavani 1994: 53-58).

Però com assolix el català aquesta gradació estilística a partir de la parla quotidiana? Si estudiem els primers documents en què la nostra llengua va obrint-se pas al si del llatí preponderant, ho comprendrem de seguida. Es tractava d'una necessitat, la d'entendre els textos oficials, i d'un plaer, el de gaudir de la literatura. Aquestes modalitats elevades de l'expressió lingüística sempre les havia ocupades el llatí, però, durant el segle XI, la distància entre la modalitat col·loquial o vulgar i les formes cultes esdevé insalvable i irromp la parla popular en la documentació jurídica. Aquesta «irrupció» la veiem clarament en els *Greuges de Guitard Isarn* (1080-1095), «un dels textos més antics en què la part escrita en català predomina de manera clara sobre la llatina», segons les paraules d'un dels seus estudiosos, Joan Anton Rabella (1997: 10). Qualsevol paràgraf que escollim d'aquest text ens mostra els bots constants que s'hi produïxen entre el llatí i el català, segurament per la incapacitat de l'escrivà de mantenir-se tot el temps en el llatí inicial davant

del dictat oral en vulgar que intuïm del seu senyor feudal. Si llegim el fragment final en tindrem prou per a adonar-nos-en:

- (1) Et preco totos meos omnes (...) que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo **per pled et per gera tro lor dret los en sia exid.**

Es tracta d'un canvi de codi intraoracional que palesa l'intent del català per accedir a un nivell lingüístic més elevat però que, alhora, és exponent encara d'una migrada consciència d'estar escrivint en dues llengües diferents. No serà, per tant, fins un segle i mig més tard, durant la segona meitat del XIII, que el català començarà a arrabassar explícitament àmbits d'ús privatiu del llatí com a llengua escrita institucional. Així, entre el 1261 i el 1296 tenen lloc als nous regnes de València i Múrcia diverses declaracions que expliciten l'obligació d'usar el català en compte del llatí:

- (2) [València, 1261] Metges axí físichs com cirurgians, les receptes que dictaran, **hajan a dictar en romanç**, declarant lo nom de les herbes e de les altres coses medicinals en lur nom comú e vulgar.

(Ferrando 1980: 22)

[València, 1264] *in curia civitatis Valentie, nec aliqua curia totius regni (...) scribi faciant querelam petentis et responsionem defendentis **verbotenus et in plano**; et omnia alia que partes diceret voluerint; et ea omnia ponantur et **scribantur in romancio** in libro curie, et ita fiant deinde perpetuo **omnes actus et sentencie in romantio.***

(Ferrando 1980: 22)

[Múrcia, 1296] Item, que totes **les cartes públiques e les altres escriptures dels pletz que-s facen en vulgar pla** perquè les gens pus clarament o entenen.

(Del Estal, 1985: 259)

[Elx, 1296] *concedimus vobis quod **omnia instrumenta et alie scripture conficiantur et fiant vulgariter** in predicta civitate de Cartagenia et terminus eius.*

(Del Estal, 1985: 221)

Però aquestes declaracions devien respondre a la necessitat d'adaptació del legislador a la realitat de l'ús jurídic del català als regnes peninsulars meridionals de la Corona d'Aragó. Com a evidència d'això, podem llegir les dues mostres que seguixen. La primera prové de la Cort de Justícia d'Alcoi el 1263, un any abans que s'ordenara als Furs de fer-ho en català, i la segona, correspon a uns capítols matrimonials a Múrcia, de 1268, en temps de la pertinença d'aquesta ciutat a Castella i 28 anys abans que, ja dins la Corona d'Aragó, Jaume II autoritzara els murcians a escriure les actes judicials en català.

- (3) [Alcoi, 1263] Nós, En Pere d'Ortoneda, Justícia d'Alcoy, vista e oïda la denunciació de l'**omicidi** de Guillem de Montblanc, **lo qual** matà Ramon Piquer, **e** venc de manifest él aver mort aquel, son cors defenent, **e** sa muler **e** ses coses. **On** nós encara entenguem e odim la fama del dit Guillem de Muntblanc, **e** preses testimonis que él, que ere ladró e robador [...] fo jutgat [...] **e** fo bandejat de Concentània e de tota la val, pux tornà lo dit Guillem de Muntblanc a Alcoy (...) V dies la dita Johana **que** se'n volie menar **e que** volie matar lo dit Ramon Piquer, marit d'ela, [...] **e que** la se'n volia menar **forcivolament.**

(Bañó 1996: 39-40)

[Múrcia, 1268] **Et** aquels béns, **de mentre** ensems viurem cominalment, usem, tingam, ajam, posseescam **et** espletem, axí com pertany entre marit et muller. **Et** cascú de nós, al dia de la sua fi, **pusca** de la meytat dels dits béns, fer totes ses volantats **francament**, ab infant o menys d'infant, **et** sens vincle **et** contrast d'alcuna persona. **Et** que non **puscam**, contra davan les dites coses, per nengun temps venir o revocar. A tod dret, lig, fur, raó, constitucion **et** costuma renunciem.

(Torres Fontes 1969: 35)

Per bé que ja veiem la nostra llengua instal·lada a l'àmbit administratiu, aquests fragments exhibixen encara un model de llengua que no ha aconseguit de deslligar-se totalment dels recursos gramaticals més recurrents de la llengua col·loquial perquè, al costat d'elements propis de la llengua culta, com ara la construcció de participi absolut inicial (*vista i oïda...*), la conjunció *de mentre*, el llatinisme *omicidi*, algun subjuntiu (*pusca, puscam*), els pronoms relatius *lo qual* i *on*, o els adverbis de mode *forcívolament* i *francament*, observem una gran abundància de les conjuncions universals *e* o *et* i *que*, característiques de construccions sintàctiques simples que, d'altra banda, retrobem a la crònica coetània de Jaume I.

Per això, no podem considerar plenament assolit un model de llengua culta fins que no sobrevenen els dos fets cabdals que assenyalen tots els historiadors de la llengua catalana: primer, el sorgiment de la prosa literària gràcies al geni de Ramon Llull (Nadal i Prats 1982: 320-356, 380-386, 390-409) i, després, el desenvolupament d'un patró de llengua propi de l'administració a partir de la creació de la Cancelleria Reial (Nadal i Prats 1982: 447-461). És a partir d'aleshores que podem començar a parlar de registres diferenciats en la nostra llengua. Vegem com els construí Llull a partir del vulgar català que li servix de base:

- (4) [*Art amativa*] Aquesta amància és molt alta, e dels pus alts e generals començaments que podem la compilam. E cor **havem fretura de vocables qui no són en vulgar**, cové-nos usar d'alcuns vocables qui són en latí, e encara d'alcunes paraules estranyes qui no són en ús en vulgar ni en latí, sens les quals no poríem pujar esta amància a tal alt grau de bondat com cové, ne al propòsit que desiram no poríem venir, ni la entitat o realitat de les coses qui són no poríem predicar ni revelar a ésser amades e conegudes.

[*Llibre de contemplació en Déu*] Qui vol **parlar** bellament e **rectoricallyment** e **endreqadament**, sàpia haver art e manera per la qual sàpia formar e dir sàviament e ordonada ses paraules.

[*Llibre del Gentil*] **Cada ciència ha mester los vocables per los quals mills sia manifestada**; e car a aquesta ciència demostrativa sien mester vocables escurs e que los hòmens lecs no han en ús, e car nós façam aquest llibre als hòmens lecs, per açò breument e ab plans vocables parlarem d'esta ciència. (...) Injúria seria feta a aquesta ciència e a aquesta art si no era demostrada ab los vocables que li convenen, e no era significada ab les subtils raons per les quals mills és demostrable.

(*apud* Nadal i Prats 1982: 320-325)

La necessitat (o «fretura») d'expressar nocions abstractes («la entitat o realitat de les coses qui són no poríem predicar ni revelar») el fa recórrer al lèxic llatí i a la derivació des del mateix català («paraules estranyes»); i la necessitat de fer intel·

ligibles les idees complexes comporta la utilització de la hipotaxi en la construcció oracional («formar e dir sàviament e ordonada ses paraules», «demostrada ab [...] les subtils raons») amb subjuntius de subordinació («sàpia, sia») i nexes conjuntius («cor, e encara, ne, si») que Llull ha de pouar de la llengua popular (Badia i Moll 1960). Això seria una mostra dels *marcadors de registre* en el sentit que els usa la pragmàtica actual per a discriminar entre els graus de formalitat del discurs (Tomàs 1998: 43-45). En aquest cas, Llull hauria proporcionat els instruments lingüístics necessaris perquè el català poguera competir, en peu d'igualtat amb el llatí, en un registre de to formal. Ara bé, també és cert que la lluita per l'assoliment del registre formal no la guanyarà el català tan aïna. Encara a finals del XIV observava el traductor al català de l'obra llatina *De regimine principum* (1280):

- (5) nós havem posats alguns vocables pus acostats a la manera del parlar del latí que del romanç [...] quar **la manera del parlar del latí és perfeta e ha moltes maneres de parlar**, de les quals una és pus covinent al romanç que no altra.

(Prats 1983: 59)

És a dir, el traductor afegia a la seua versió catalana un vocabulari i una justificació en què ens explica que el llatí disposa de registres («moltes maneres de parlar»), només un dels quals —diu— s'ajusta a l'únic que posseïx el català. Tanmateix, ja en aquesta època, gràcies a l'impuls donat per Pere el Cerimoniós al català administratiu, la nostra llengua acabarà superant el llatí en el volum de documentació cancelleresca. Segons un càlcul de Nadal i Prats (1982: 458) basat en una antologia documental del segle XIV, fins 1350 només hi ha un 15% de textos en català, mentre que durant la segona meitat la nostra llengua assolirà un 68% dels documents produïts. Paral·lelament, cap al final de la centúria, la prosa cancelleresca aconsegueix deslligar-se de l'excessiva fidelitat als models lingüístics llatins en la construcció de la frase que imperava en els primers decennis (Nadal i Prats 1982: 449-455). És simptomàtic en aquest sentit que, a partir de les versions impreses de *De regimine principum* de finals del XV, ja no apareixen ni el vocabulari ni la justificació del traductor català (Prats 1983: 32).

Segons sembla, aquesta evolució favorable al català —i a un català cada volta més desllatinitzat— en el registre elevat va ser molt més ràpida en la documentació valenciana. Ja hem vist com l'ús administratiu del català als regnes de València i Múrcia s'avança no sols a les primeres declaracions d'allò que podríem considerar «oficialitat» en aquests territoris sinó a l'ús equivalent als altres territoris catalano-parlants de la Corona d'Aragó. En conseqüència amb aquesta cronologia més avançada, la correspondència emesa per la ciutat de València entre 1311 i 1478 (Cabanes 1995; Rubio 1998-2003) és tota en català, mentre que la que es rep al sud valencià de la Cancelleria Reial (Barcelona, Saragossa, Girona, Perpinyà...) entre 1356 i 1370 només ho és en un 18%, i la resta és en llatí (Cabezuelo 1991). En efecte, sembla que la Cancelleria, i especialment des del Principat de Catalunya i el Regne de Mallorca, es resistix més a donar accés al català, almenys fins la mitjanja del tres-

cents (Nadal i Prats 1982: 457; Rabella 1998: 131; Miralles 1984: 3). Quins motius podrien justificar el major retard a convertir el català en llengua institucional en aquests territoris, precisament més antics que el País Valencià en la presència del català? Potser l'existència d'una legislació anterior, més difícil de reformar, davant d'unes lleis noves als territoris acabats de conquerir? Potser un desig de promoció de la llengua davant d'una mixtura de poblacions on l'element català no era exclusiu?

Siga com siga, el cas és que al País Valencià trobem la tipologia textual i de registres més antiga en la nostra llengua, si bé restringida a dos tipus de textos i a tres registres. Els tipus de textos —ja n'hem avançat algunes mostres— són els administratius, en general, i, dins d'aquests, els processals, en particular. El fet d'haver nascut els primers com a formes escrites fa que els situem dins un registre elevat. En canvi, els textos processals, que provenen majoritàriament de la transcripció de les declaracions dels testimonis presencials en els successos que s'hi narren, són, originàriament i en diferents graus, llengua oral i espontània. Només una mínima part d'aquests textos no prové d'aquesta font; es tracta dels clams, denúncies, resums dels fets, sentències, etc, que són fragments inicialment escrits o, en tot cas, planificats. Així, aquesta secció menor dels processos podem assignar-la al mateix registre elevat que els textos administratius en general, i l'altra, a uns registres més baixos, que serien el narratiu de les declaracions transcrits en estil indirecte i el col·loquial de les cites en estil directe. Si seguim els quatre paràmetres classificatoris que gastem hui per a la determinació dels registres, *tema* (genèric o específic), *canal* (oral o escrit i espontani o planificat), *propòsit* (informatiu o interactiu) i *nivell de formalitat* (Marí 1989; Payrató 1998), aquests tres registres tindrien les següents característiques:

- (6) **Registre elevat:** tema genèric o específic, canal escrit o planificat, propòsit informatiu i nivell alt de formalitat.

Registre narratiu: tema genèric, canal oral espontani, propòsit informatiu i nivell mitjà de formalitat.

Registre col·loquial: tema genèric, canal oral espontani, propòsit interactiu i nivell baix de formalitat.

Les mostres més antigues d'aquests registres les tenim en tres reculls de processos doscentistes valencians, un d'Alcoi (Baño 1996), un altre de Cocentaina (Ponsoda 1996) i un darrer de València (Diéguez 2002). Atès que ja hem vist més amunt una mostra del registre elevat en els processos alcoians, llegim ara alguns exemples dels altres dos registres:

- (7) [Cocentaina, 1275] Respon Johan Domíngueç als clams posatz contra él per en Martín Yenégueç, e atorga que estech ab él per spay de un any e ixqué's d'él meyns de comiat d'él. Mas avia ja servit son an e atorga que matà aquela somera preynada de polín. Nega que valgués XL sols, mas podia valer XX sols [...] que li féu emenda d'aquela somera, sí que li'n donà una altra somera per emenda, d'aquela qual se tench per [...] na Elvira sa muler.

(Ponsoda 1996: 67)

[València, 1280] Ramon Gili, testimoni, jurà e fo demanat sobre totes les coses posades e dix que no y sab res sinó aitant que I dia, dementre los juheus faïen les ababiles, no sab qual dia, veé él, testimoni, e fo present que Nicim, juheu, qui pres és, taylava canes en l'ort d'en Ramon Falconer, les quals avia comprades. E en açò veé aquí Bernat, fil d'en Berenguer d'Àger, forner del forn de la juheria, e dix a aquel Nicim:

— **E, malastruc, tant t'e sercat! No y a ort que no aya sercat per tu.**

E lo dit Nicim dix a aquel:

— **Si ací vingueses, ací-m trobares.**

(Diéguez 2002: 73)

En tots dos fragments l'escrivà recull en tercera persona i estil indirecte la narració dels fets (registre narratiu) però en el segon hi ha recollides també unes paraules en estil directe (registre col·loquial). Evidentment, és en aquest darrer registre on trobem la major fiabilitat per a caracteritzar la llengua parlada del moment, amb lexemes com *malastruc* o *cercar*, o amb el plusquamperfet d'indicatiu de desinència *-ara* que és un temps condicional (Diéguez 1999: 95; 2001: 208). Dissortadament, la presència del registre col·loquial és fragmentària i, per a obtenir-ne mostres consistents amb l'objectiu de descriure la llengua popular medieval, necessitem explorar un material molt abundant. Es fa imprescindible, per tant, recórrer a la major abundància del registre narratiu, amb la prevenció que aquest ja ha experimentat una mínima manipulació de l'escrivà.

Amb una prevenció similar hem d'anar quan tractem textos dialogats dins la literatura medieval. Francesc Eiximenis i Sant Vicent Ferrer, en el segle XIV, són dos autors que usen els diàlegs però, en ambdós casos, són formes escrites que han tingut, lògicament, una preparació prèvia. Vegem-ne sengles mostres:

- (8) [Eiximenis, 1384] Sàpies que un hom embriach havia dos fills, e veent-los en taula, fon-li vijares que fossen IIII, car los huyls li eampugaven. E dix a la muller de qui havia haüts aquells altres dos. Dix la muller que d'ell.

Dix ell:

— **No te'n creu si no-t porgues ab ferre calt axí com fan les altres diffamades d'aquest semblant peccat.**

Dix la muller:

— **Plau-me. Da'm aquex ferre aytal.**

E l'hom calfà lo ferre e volch-lo portar a la muller, e volent pendre lo ferre cremà's les mans, e lavors, per vigor de la dolor que soferia en les mans, cobrà lo seny.

(Gràcia 1983: 134)

[Sant Vicent] Pensau que la donzella que véu aquell cavaller tan valerós, podeu pensar que la donzella diria al pare:

— **Pare, jo me tendria per arreada que fos mon marit.**

Dix lo rei:

— **Cavaller, jo la't dó per muller, e lo regne meu.**

E dix sent Jordi:

— **Dóna-la a Jesucrist, que ell l'ha deslliurada, que no jo.**

E així lo pare e ella, e més de vint mília hòmens de la ciutat, se batejaren.

(Sanchis Guarner 1973: 190-191)

En principi, el literari és un tipus de text que respon a les característiques definitòries del registre elevat: tema genèric o especialitzat, canal escrit o planificat, propòsit informatiu i nivell alt de formalitat. Si eixim ja del terreny estrictament valencià en què hem començat aquesta anàlisi, els nostres primers escriptors medievals, Ramon Llull i Arnau de Vilanova obeïxen a aquestes característiques. Ara bé, en casos com el d'Eiximenis, que utilitza sovint una prosa molt planera i esguitada de diàlegs, o el de Jaume I i Sant Vicent Ferrer, que partien realment de la llengua oral, hauríem de parlar d'un apropament al registre narratiu, però no al col·loquial perquè en els textos literaris el canal no és espontani ni el propòsit interactiu i, quant al nivell de formalitat, es manté sempre en un grau mitjà.

Recopilant allò que hem vist fins ara i per l'orde que ho hem vist, tenim tres tipus de textos: l'administratiu, el literari i el processal, i tres registres: l'elevat, el narratiu i el col·loquial. Les correspondències entre tipus de text i registres són les que podem apreciar representades a l'esquema següent:

(9) Tipus de text	Registres		
	Elevat	Narratiu	Col·loquial
Administratiu			
Literari			
Processal			

El tipus de text processal, per ser el més diferenciat estilísticament, és el que ha merescut major atenció per part dels estudiosos, especialment pel coneixement que permet de la llengua popular del passat. A banda de les tres edicions de processos valencians del segle XIII que hem referit més amunt, disposem d'una sèrie de textos processals de la baixa edat mitjana (segles XIV i XV) que ens donen a conèixer la fesomia que anava adquirint el català a les diferents regions del domini lingüístic: a Mallorca (Miralles 1984), a Lleida (Farreny 1986) i a Barcelona (Riera 1973; Rabella 1998). A partir de dues d'aquestes edicions, els seus autors proposen una major gradació estilística que la que acabem de veure; es tracta dels estudis de Miralles (1984: 46-47) i Rabella (1998: 127-130), els quals distingixen dos registres elevats al si de la distribució següent :

- (10) a) Registre jurídicocancelleresc (o jurídicoadministratiu)
- b) Registre epistolar cancelleresc
- c) Registre narratiu
- d) Registre col·loquial

Els dos primers (a i b) equivaldrien al registre elevat que hem proposat basant-nos en els textos valencians del XIII. Però aquesta diferència creiem que oposa més aïna dos subtipus documentals segons la funció que se'ls atribuïx (transmetre missatges d'un lloc a un altre o servir per a l'assentament fix d'un escrit) que dos

registres. En ambdós casos es tracta d'un canal inicialment escrit i planificat independentment que es plasme en un carta o no. Quant a l'ús del llatí i els formulismes estereotipats que caracteritzarien el registre *a* (jurídicocancelleresc o jurídicoadministratiu), caldria dir que els preàmbuls dels processos barcelonins de Rabella (1998: 29) i Riera (1973: 65-66) no representarien una oposició entre registres d'una mateixa llengua sinó entre llengües diferents (llatí i català). De fet, a Mallorca, fins 1349, any de la reincorporació d'aquell regne a la Corona d'Aragó, els processos eren totalment en llatí amb la sola excepció dels fragments pertanyents al registre col·loquial de les paraules literals, pronunciades en català (Miralles 1984: I, 46, n. 5). D'altra banda, als processos editats per Miralles (1984) i Farreny (1986), no hi ha ni tan sols una autonomia textual dels fragments que es podrien assignar als registres elevats; per tant, amb menys motiu estaria justificada una diferenciació entre dos registres. Podríem parlar, doncs, d'un sol registre elevat o, adaptant-ho al moment històric, *cancelleresc*. Completeu, amb la nova informació, els tres registres proposats i il·lustrem-los amb fragments dels processos citats dels segles XIV i XV:

- (11) **Registre cancelleresc:** tema genèric, canal escrit planificat, propòsit informatiu i nivell alt de formalitat. Es dona en les denúncies dels fets, les sentències, la correspondència i els fragments d'inici i final de les declaracions. El llenguatge és estereotipat, hi ha formulismes i frases o mots en llatí.

Registre narratiu: tema genèric, canal oral espontani, propòsit informatiu i nivell mitjà de formalitat. És present en la transcripció en estil indirecte de les declaracions dels testimonis en què responen als interrogatoris. Ocupa la major part dels processos.

Registre col·loquial: tema genèric, canal oral espontani, propòsit interactiu i nivell baix de formalitat. Ocorre només quan són citades (en estil directe) paraules literals en el curs de les declaracions.

- (12) **Registre cancelleresc:**

[Mallorca, 1359] **Danunciat ffo** al discret en Pere Domànach, batlle, que n Fransesch Merty, de la paròquia de Muntuyri habitador, sí lavara e furtà e n Romeu Company LX reys d'or ab un almassot e ab un capell de li ligats, **los quals** diners diuen li lavà dijous, a quatre de juliol *anno predicto*, a ora de despertada o aquèn entorn.

(Miralles 1984: II, 259)

[Lleida, 1438] Pervenç a audiència dels molt honorables en Ramon de Canet, donzell cort e veguer de Leyda per lo molt alt Senyor Rey e dels honorables micer Bernat de la Pardina e d'en Gabriel Peyró, pahers l'any present de la ciutat, que Ffrancí Coll, natural de la present ciutat, serie alcavot públich e haurie tenguda fembra en lo bordell públicament, e serie viscut de son mal guany, **per què com** tal no degen passar sens degut càstich e punició, **volents** saber la veritat, proceyren a rebre enquesta en la forma següent.

(Farreny 1986: 39)

D'acord amb el registre al qual pertanyen, aquestes dues mostres són de llengua inicialment escrita i, per tant, planificada; amb finalitat informativa i un nivell alt de formalitat. Els marcadors de registre que hi trobem són el participi absolut (*denunciat ffo...*) i el relatiu *els quals* del text mallorquí, i la conjunció *per què com* i el participi de present (*volents saber...*) del lleidatà. Al fragment mallorquí hi ha també un plusquamperfet d'indicatiu (*lavara*) que no té el sentit condicional que havíem vist més amunt en un dels textos valencians (Diéguez 2002: 73) sinó el d'un perfet simple, la forma pròpia del qual (... *e furtà*) seria l'habitual en els registres no formals (Miralles 1984: I, 284-285).

(13) Registres narratiu i col·loquial

E aquest **testis**, **havent** sospita que qualche mala cosa la **dita** Anthònia no li hagués donada en la dita vianda, axí congocat levà's enpeus e mès-se II dits en la bocha e comensà un poch a gitar de ço que reebut havia al dinar. **E encontinent** muntà-sse-n en la cambra hon ell **testis** sol jaure e cuytadament pres II bocades de triaga. **E preses que les hac**, ell **testis** hac gran vòmit e ab gran pena gità molt per la bocha. **E gitant axí**, viu-se de prop lo dit gat qui cridava règeu e gitava. **E** aquest **testis** dix denant la **dita** Anthònia, **sa muller**:

— O, en gat, vós e jo havem menjada una vianda.

E la **dita** dona dix estes paraules o semblants:

— E quina vianda haurie menjada qui aytall se fahia vuy matí qui havia menjat caps de pex?

E ell **testis** comansàs de gitar [...] que [...] la **dita** Anthònia dix:

— [...] de Déu Senyor! què és axò? [...] boure I parell d'ous.

E ell **testis** dix:

— [...] que massa vianda m'avets dada, la qual ne volria haver gitada, no [...] que me-n donets més.

E la dita Anthònia volia [...] lo cap a ell **testis**. **E** ell **testis** no u volia.

(Rabella 1998: 30)

Aquests dos registres es diferencien en la intervenció que fa l'escrivà en el narratiu per tal d'establir els nexos —i la coherència— de la narració del testimoni i aclarir a qui corresponen les accions dels diferents subjectes que hi participen. En canvi, en el registre col·loquial, que es basa en la interacció verbal ocorreguda entre els participants en els fets narrats, no intervé gens ni mica. Així, fins la primera citació literal i intercalades entre les següents, podrien ser aportació de l'escrivà les construccions adverbials de temps amb què s'inicia el fragment (*havent [...]*, *e encontinent*), la de participi absolut que hi ha a continuació (... *preses que les hac...*) i els indicatius de persona participant en el procés (*la dita, testis, sa muller*). La resta podria ser el discurs directe del subjecte que declara, ben ple de la conjunció *e*.

Encara que els altres tipus textuais que es donen durant l'edat mitjana ja no presenten la riquesa estilística dels processos i es concentren en el registre elevat, paga la pena, ni que siga a tall d'inventari, de ressenyar-los amb l'objectiu de contribuir a completar la tipologia textual i de registres del català antic que assagem. En primer lloc, dins la documentació judicial, hi ha els processos civils, que

s'oposen als criminals —els vistos fins aquí— en el fet que pràcticament desapareixen la narració i el col·loqui (i els registres que els representen) en benefici de la descripció. En tenim un bon exemple en *El procés de Sueca*, editat per Rubio (1988), on els testimoniatges es presenten per escrit i s'emmarquen clarament dins el registre cancelleresc:

- (14) [València, 1381] [...] davant l'onrat En Francesch Monyoç, lochtinent del dit noble protantveus de governador, comparegueren lo dit en Jacme Felemir, *dicto nomine*, de una part, e lo dit En Bernat Stheve, *dicto nomine*, de la part altra, e lo dit En Jacme Felemir, per scrit, posà ço que-s segueix:

E lo dit en Jacme Felemir, en lo dit nom, contradién, excipién e obecín en aquella manera que mils pot e deu, e a la intenció de la sua part pus idòneament puxa ésser adaptat, diu que los testimonis dessús per la part adversa produïts e donats no proceexen ne han loch, ne als dits o deposicions d'aquells (...) car lo dit En Pasqual Ruvíó és hom gran embriach e continu freqüentador de tavernes, tafur e barater, e axí públicament diffamat. E lo qual, axí mateix, contra sagrament per ell presetat en sa art de corredoria, ha dites e diu continuament moltes fasies e mentires en gran dan dels contrahents.

(Rubio 1988: 113, 138)

També hem de situar la correspondència institucional, com la de les edicions citades més amunt (Cabezuelo 1991; Cabanes 1995; Rubio 1998-2003), dins el registre cancelleresc. Examinem-ne un bon exemple en aquesta carta de la diplomàcia catalana internacional:

- (15) [València, 1374] Als honrats e discrets lo cònsol e mercaders catalans qui són en Sibília.

Vostra letra havem reebuda, la qual nos trametés per lo portador de la present, en què-ns havets fet saber los ardits de les galees dels sarraïns e de ço que les galees de Mallorches han fet vers Almeria. E, responents, graïm-vos molt la certificació dels dits ardits e us ho tenim a ben estar, car per aytals e semblants certificacions guarda hom sos amichs e sa nació de pendre dan. E nós, per consegüent, ne fem tantost l'laüt a Mallorches e a les Ylles, e l'correu cuytat a *Barchinona*, per avisar a ells d'aquests affers, e axí mateix de les noves que ladonchs haguem dels mercaders catalans qui són estats e són preses per lo rey de Granada, malament e contra sa fe; e creem que per son erguyll açò serà, si a Déu plau, començament de sa destrucció. [...]

Los jurats de la ciutat de València, qui us saluden molt.

(Rubio 2003: 168)

Finalment, la literatura, ara del segle xv, torna a mostrar-nos una major varietat de registres que la dels textos administratius. Al *Tirant lo Blanch*, segons Casanova (1994), el lèxic es distribuïx en un component cancelleresc, un component cultista i un component popular, i aquest darrer fa acte de presència a les converses de to informal que sostenen els personatges. No gosariem, però, classificar aquests fragments dialogats dins el nostre registre col·loquial perquè, com hem vist a partir de les obres d'Eiximenis i Sant Vicent Ferrer, sempre procedixen d'una planificació prèvia. Aquest cas és similar al de les acotacions en prosa contingudes al Misteri d'Elx, que mostren, d'acord amb l'estudi de Mas (2002), un registre menys formal que el dels versos de la part estrictament literària. Encara que el text actual de les

acotacions pertany a les còpies elaborades del segle XVII en avant i, consegüentment, els contrastos que podem establir amb els versos reproduïxen més aviat l'evolució històrica de la llengua (pas de l'article *lo* a *el*, del demostratiu *aquest* a *este*, del perfet simple al perifràstic, etc.), hi ha exemples que repetixen les mateixes oposicions estilístiques que se'ns plantegen en el quatre-cents, bé a través del mateix *Tirant lo Blanch* (Casanova 1994: 126) o bé a través de les recomanacions normatives contingudes a *Les regles d'esquivar vocables...* (Badia 1999: 111), com és ara el cas del sufix derivatiu en *-esa* (*peresa, pobresa*), considerat cancelleresc, *versus -ea*, vist com a popular o, simplement, «incorrecte» (*perea, pobra*).

No pretenc haver esgotat totes les possibilitats d'anàlisi textual i estilística que ofereix l'àmplia gamma de textos de què disposem en el català antic (per exemple, no he entrat en el sector del discurs utilitari com el del *Regiment de preservació de pestilència...*, editat per Joan Veny (1971)), però espere haver plantejat un esquema de treball senzill i haver encetat un camí encertat per a l'estudi del català en el context de la varietat de textos i registres que posseïa durant l'edat mitjana.

BRAULI MONTROYA ABAT
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, Antoni M. (1999), *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- BADIA, Antoni M. & Francesc de B. MOLL (1960), «La llengua de Ramon Llull», dins *Obres Essencials*, Barcelona, Editorial Selecta, II, pp. 1299-1358.
- BAÑÓ, Ricard (1996), *Esborrany de la Cort del Justícia d'Alcoi dels anys 1263-1265. Estudi i transcripció*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi / Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».
- CABANES, María Luisa (1995), *Correspondencia entre el «Consell» de Valencia y las tierras alicantinas en el siglo XIV*, Alicante, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert».
- CABEZUELO, José Vicente (1991), *Documentos para la historia del Valle de Elda (1356-1370)*, Elda, Ayuntamiento de Elda / Universidad de Alicante.
- CASANOVA, Emili (1994), «Llengua popular i llengua col·loquial al *Tirant lo Blanch*», *Miscel·lània Joan Fuster*, VIII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 119-138.
- DEL ESTAL, Juan Manuel (1985), *Corpus documental del Reino de Murcia bajo la soberanía de Aragón (1296-1304/5)*, Alicante, Instituto de Estudios «Juan Gil-Albert».
- DIÉGUEZ, Maria Àngels (1999), *Aproximació lingüística als Furs de Jaume I*, Alacant, Club Universitario.
- (2001), *El Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321). Estudi lingüístic*, Alacant/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- (2002), *Clam i crims en la València medieval segons el Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321)*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- FARRENY, Maria Dolors (1986), *Processos de crims del segle xv a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FERRANDO, Antoni (1980), *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Universitat de València, Institut de Filologia Valenciana.
- FERRANDO, Antoni & Miquel NICOLÁS (1993), *Panorama d'història de la llengua*, València, Tàndem.
- GRACIA, Jorge J. E., ed. (1983), *Com usar bé de beure e menjar. Normes morals contingudes en el Terç del Crestià, per Francesc Eiximenis*, Barcelona, Curial.
- LAMUELA, Xavier (1994), *Estandardització i establiment de les llengües*, Barcelona, Edicions 62.
- LLEAL, Coloma (1992), *Breu història de la llengua catalana*, Barcelona, Barcanova.
- MARÇET, Pere (1987), *Història de la llengua catalana*, I, Barcelona, Teide.
- MARÍ, Isidor (1989), «Estat d'elaboració dels registres», *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Palma, Universitat de les Illes Balears, pp. 199-215.
- MAS, Antoni (2002), *La variació lingüística en la consuetud de la Festa d'Elx*, València, Denes.
- MIRALLES, Joan (1979), «Sobre l'ús lingüístic en les viles medievals mallorquines. Els llibres de Cort Reial», *Actes del Cinquè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 511-534.
- (1984), *Un llibre de cort reial mallorquí del segle xiv (1357-1360)*, Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics / Editorial Moll (2 vols.).
- (1999), «Per a una tipologia del català col·loquial a l'Edat Mitjana», dins *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 227-261.
- NADAL, Josep Maria & Modest PRATS (1982), *Història de la llengua catalana. 1/ Dels inicis fins al segle xv*, Barcelona, Edicions 62.
- (1996), *Història de la llengua catalana. 2/ El segle xv*, Barcelona, Edicions 62.
- PAYRATÓ, Lluís (1998), «Variació funcional, llengua oral i registres», dins *Oralmnt. Estudis de variació funcional*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 9-33.
- PONSODA, Joan J. (1996), *El català i l'aragonés en els inicis del regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil.
- PRATS, Modest (1983), «Un vocabulari català a la versió del *De regimine principum* de Gil de Roma», *Actes del sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 29-87.
- RABELLA, Joan Anton (1997), «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet (1080-1095)», dins *Homenatge a Arthur Terry*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 9-49.
- (1998), *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle xiv*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- RIERA, J., ed. (1973), *El cavaller i l'alcvota*, Barcelona, Club Editor.

- RUBIO, Agustín (1988), *El procés de Sueca. La mala vida en una comunitat rural del Trescents*, Sueca, Bromera.
- (1998-2003), *Epistolari de la València medieval*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 vols.
- SANCHIS GUARNER, Manuel, ed. (1973), *Sant Vicent Ferrer. Sermons de Quaresma*, II, València, Albatros.
- (1980), *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Barcelona, Salvat.
- TAVANI, Giuseppe (1994), *Breu història de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- TERRADO, Xavier (1986), «Registres lingüístics i llenguatge notarial», *Revista de Llengua i Dret*, 7, 35-46.
- TOMÀS, Ramon (1998), «Constitució i característiques del corpus utilitzat», dins Lluís Payrató, (ed.), *Oralment. Estudis de variació funcional*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 35-54.
- TORRES FONTES, Juan (1969), *Colección de documentos para la historia del reino de Murcia. II. Documentos del siglo XIII*, Murcia, Nogués.
- VENY, Joan (1971), «Regiment de preservació de pestilència», de Jacme d'Agrmont (s. XIV), Tarragona, Diputació de Tarragona.